

Борис Бездितко

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСА ОХРАННЫХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ОТДЕЛЕНИЯ ЦЕРКВИ ОТ ГОСУДАРСТВА

В данной статье рассматриваются вопросы формирования норм права, на основе которых создавались охранные отношения в сфере отделения Церкви от государства и школы от Церкви, создавались и действовали различные по компетенции органы государственной власти и юрисдикционные органы.

Ключевые слова: отделение Церкви от государства, Церковь, религиозное общество, договор пользования культовым имуществом, юрисдикционный орган.

Borys Bezditko

SPECIFICATIONS FOR COMPLEX RELATIONS IN GUARDING SEPARATION OF CHURCH STATE

The characterization of complex security relations in the separation of church and state. This article deals with formation of the law which created security relations in the separation of church and state, school and church, created and operated by various public authorities competence and jurisdictional authorities.

Key words: the separation of Church and state, Church, religious community, user contract of religious property, jurisdictional authority.

УДК 271.4 «XX»+262.13

Іван Штогрин

ВПЛИВ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА НА ПРОЦЕС ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ СВЯТИМ ПРЕСТОЛОМ І УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ (1919–1920 РР.)

У статті з'ясовано місце й роль Греко-Католицької Церкви в державотворчих прагненнях України, заходи її духовенства, спрямовані на встановлення та розвиток офіційних відносин між Святим Престолом і Українською Народною Республікою.

Ключові слова: Греко-Католицька Церква, А. Шептицький, дипломатія, Святий Престол, Українська Народна Республіка.

Криза міжнародних відносин, зумовлена агресивною політикою Російської Федерації щодо України свідчить про конкретні плани Кремля реалізувати новий геополітичний проект на пострадянському просторі. Анексія Криму, дестабілізація суспільно-політичної ситуації в східних областях України стали каталізатором розвитку кризи міжнародних відносин на сучасному етапі. Дипломатичні зусилля української влади, спрямовані на залучення Святого Престолу як потужного центру міжнародної дипломатії, з метою впливу на позицію Росії виявились малоефективними. Підписання 12 лютого 2016 р. Гаванської декларації, політичний підтекст її змісту поляризували думки в українському суспільстві і засвідчили, що у контексті визначення основних векторів східноєвропейської політики пріоритетним для Святого Престолу є саме російський напрям. На тлі вищезазначеного в українському суспільстві спостерігається підвищений запит до Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ). Вагома роль УГКЦ у здобутті та розбудові української державності актуалізує її значення у дипломатичних відносинах між Святим Престолом та Україною. Вплив саме УГКЦ на загальну поінформаність Ватикану щодо українсько-російського військового протистояння у східних регіонах України сприятиме створенню позитивної кон'юнктури у двосторонніх дипломатичних відносинах. У цьому контексті актуальним постає дослідження історичного досвіду Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), її духовенства у процесі становлення офіційних відносин між Святим Престолом і Українською Народною Республікою (далі – УНР) доби Директорії.

Метою дослідження є об'єктивне висвітлення та комплексний аналіз конкретних заходів ГКЦ, її духовенства, спрямованих на встановлення і подальший розвиток дипломатичних відносин між УНР і Святим Престолом в період 1919–1920 рр.

Наукова новизна публікації полягає у тому, що аналіз окремих аспектів досліджуваної проблематики здійснено вітчизняними науковцями, проте задекларована тематика не стала предметом окремого наукового дослідження. На основі наукових розвідок українських і зарубіжних

історичних студій та раніше неопублікованих джерел проаналізовано роль ГКЦ у процесі налагодження відносин між Святим Престолом і УНР в період 1919–1920 рр. Доведено, що ГКЦ як національно зорієнтована інституція, її духовенство відіграли ключову роль в українсько-ватиканських відносинах, відстоюючи при Святому Престолі на дипломатичному рівні суверенітет України.

Певні аспекти діяльності ГКЦ в церковно-релігійній та політико-дипломатичній площині проаналізовано у дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема Е. Бистрицької [1], Л. Гентош [2–3], Я. Біласа [4–5], О. Красівського [6], І. Пилипівка [7–9], Г. Цвенгроша [10]. Серед наукових здобутків української діаспори відзначимо праці І. Хоми [11], А. Баб'яка [12], В. Лаби [13] та К. Королевського [14]. Аналіз церковної дипломатії греко-католицького духовенства, його роль у налагодженні українсько-ватиканських відносин здійснено у публікаціях зарубіжних дослідників, зокрема М. Мруза [15–17], З. Закс [17], А. Тамборри [18].

Зміна геополітичних координат внаслідок розпаду Австро-Угорщини та Російської імперії активізувала складні за своїм характером державотворчі процеси в Центрально-Східній Європі, зокрема на території Наддніпрянщини і Східної Галичини. Внаслідок відсторонення від влади П. Скоропадського в грудні 1918 р., із відновленням УНР було створено необхідні умови для формування якісно нової моделі зовнішньополітичної стратегії української держави. Відзначимо, що першочерговість вирішення цього питання була продиктована залежністю України від зовнішньополітичних чинників. Підтверджує думку автора і сам прихід до влади Директорії УНР, де ключову роль зіграли саме листопадові революційні події 1918 р. в Німеччині та Австро-Угорщини, в результаті яких гетьманський режим позбувся зовнішньої, в першу чергу військової, підтримки і виявився нездатним за рахунок власних ресурсів стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію на території України.

Зважаючи на дипломатичні прорахунки попередньої влади і тогочасну геополітичну ситуацію на європейському континенті, Директорія УНР приступила до реалізації нового зовнішньополітичного курсу, спрямованого на подолання міжнародної ізоляції, в якій Україна опинилася в результаті односторонньої орієнтації на держави Четверного союзу [19, с. 134–141]. Досягнення поставленої мети українським урядом передбачалося за рахунок нормалізації відносин з державами Антанти і створення сприятливої міжнародної кон'юнктури шляхом дипломатичної репрезентації інтересів УНР в інших європейських країнах, зокрема у Ватикані. У січні 1919 р. керівництвом УНР на державному рівні було вирішено встановити офіційні дипломатичні відносини зі Святим Престолом [20, арк. 2]. Надважливим чинником, який вплинув на такий крок, став Акт Злуки УНР і ЗУНР. Внаслідок історичного об'єднання української держави в етнографічних межах, до складу УНР була включена територія Східної Галичини з переважаючим за конфесійною приналежністю греко-католицьким населенням. Відтак, захист інтересів галицького українства став одним із пріоритетних зовнішньополітичних завдань Директорії [3].

20 січня 1919 р., після тривалих політичних дискусій, за поданням уряду В. Чеховського Рада Міністрів УНР ухвалила постанову про організацію «місії в Ватикан і призначення головою цієї місії п. [М.] Тишкевича» [21, с. 199]. За задумом української влади підтримка УНР Ватиканом на дипломатичному рівні мала сприяти легітимізації України на міжнародній арені, зокрема визнання суверенітету УНР державами-альянтами та їх союзниками на Паризькій мирній конференції.

Прикметно, що стратегія встановлення відносин з Ватиканом впливала не тільки з політичних, але й з церковно-релігійних міркувань. Уряд УНР розглядав Святий Престол як зручний інструмент і необхідну складову в боротьбі проти ідеологічного впливу Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) на українській території. Надважливу роль у реалізації своїх планів при Святому Престолі Директорія відводила ГКЦ і її митрополиту А. Шептицькому. З цією метою в особовий склад делегації було включено греко-католицького священика, папського шамбеляна о. Юрика [22, арк. 3]. Невипадковим було і призначенням М. Тишкевича, якого з А. Шептицьким пов'язували давні дружні відносини. 15 лютого 1919 р Директорія УНР офіційно номінувала графа М. Тишкевича головою Надзвичайної дипломатичної місії (далі – НДМ) УНР при Святому Престолі.

Неупереджене зацікавлення до України ще у 1918 р. продемонстрував і Святий Престол, що насамперед було зумовлено розпадом Російської імперії та послабленням існуючих позицій РПЦ. Головним аспектом заангажування ватиканської дипломатії у державотворчі процеси на території Східної Європи залишалась проблема російського православ'я. 1 серпня 1917 р., в загальновідомій Ноті миру папа Бенедикт XV, констатує неможливість збереження «status quo» щодо Росії [1, с. 132; 23], побічно продемонстрував готовність виконати свою історичну посланницьку місію на православному Сході. Декларування невідворотності дезінтеграційних процесів на території Російської імперії Святий Престол вплив на церковному рівні, створивши 1 травня 1917 р. Конгрегацію Східної Церкви, компетенція якої поширювалася на питання, пов'язані з

розвитком унійного руху на території російського православ'я [16, с. 45], і призначивши в квітні 1918 р Акілле Ратті Апостольським візитатором Польщі та країн Балтії, повноваження якого згодом було розширено на всю територію колишньої Російської імперії.

Зазначимо, що в основу відносин із Святим Престолом Директорія УНР заклала здобутки уряду П. Скоропадського, зовнішньополітична служба якого в цьому напрямку мала власні дипломатичні напрацювання. Зокрема, впродовж 1918 р. гетьманатом було встановлено безпосередні контакти з А. Ратті і держсекретарем Римської курії кардиналом П'єтро Гаспаррі, розроблено проект Апостольської візитації на територію України, реалізація якого розглядалася українською стороною як перший крок до встановлення евентуальних дипломатичних відносин. Також гетьманський уряд гарантував Святому Престолу державну підтримку у відновленні католицьких структур на Україні [24]. Декларовані наміри української влади належним чином були сприйняті в Ватикані. 21 вересня 1918 р. в листі на адресу М. Тишкевича держсекретар П. Гаспаррі від імені Святого Престолу запевнив дипломата, що «Святий Престол неодмінно вступить з великим задоволенням в офіційні відносини з новою республікою Україна» [25, арк. 6]. Проте, внаслідок падіння влади П. Скоропадського розвиток українсько-ватиканських відносин тимчасово зупинено.

Надважливим питанням для Директорії залишалось отримання офіційної згоди Ватикану на прийняття М. Тишкевича в якості українського посла, а в подальшому – на його акредитацію при Святому Престолі [26, с. 10]. Ситуацію ускладнювала також і відсутність в українських дипломатів італійських віз і відповідних фінансових асигнувань на дипломатичну діяльність при Святому Престолі. Вирішення зазначених проблем уряд доручив редемптористу о. Й. Жану* й дипломатичним місіям УНР в Австрії та Швейцарії [24; 26, с. 10].

31 березня 1919 р. зусилля українських дипломатів були відзначені листом Л. Маліоне на ім'я М. Тишкевича, в якому констатовалося, що «Святий Престол з великим задоволенням прийняв намір Уряду України увійти з ним в постійні дипломатичні відносини з Вашою Політичною Владою <...> Святий Престол дуже щасливий зав'язати ці відносини через те, що Він стежить з великим інтересом за долею цієї благородної нації» [22, арк. 3]. Проте, відносно української місії ватиканська сторона зайняла неоднозначну позицію: «Святий Престол не має звичаю приймати дипломатичні Місії нових держав, що не визнані декількома державами. З приводу того, що визнання України не є ще остаточним Святий Престол вважає за краще відправлення Місії тимчасово затримати» [22, арк. 3 об].

Більшість сучасних дослідників сходяться на думці, що така стримана позиція Ватикану була продиктована несприятливою міжнародною кон'юнктурою щодо українського питання. Однак, на нашу думку, делікатність цієї ситуації повинна враховувати і другу ключову складову, а саме історично сформовану багатостолітню політику Святого Престолу по відношенню до молодих держав, головний принцип якої, як зазначає М. Мруз, передбачав «визнання незалежності нових держав тільки після їх санкціонування головними суб'єктами міжнародного співтовариства» [16, с. 44]. Право на в'їзд отримав лише М. Тишкевич [22, арк. 3 об].

Питання української місії було остаточно вирішено 4 травня 1919 р., коли від Державного Секретаріату надійшло офіційне запрошення на ім'я М. Тишкевича [25, арк. 9]. По прибуттю в Рим, 20 травня 1919 р українська сторона звернулася до П. Гаспаррі з офіційним листом, де було окреслено коло питань майбутнього діалогу. Дипломатичне представництво УНР задекларувала «щире бажання Директорії Української Республіки вступити в хороші відносини зі Святим Престолом, для того щоб покласти край російським переслідуванням на своїх землях і ввести абсолютну релігійну толерантність» [3]. У зверненні було зазначено і конкретні зобов'язання уряду УНР, зокрема: надання державної підтримки Католицькій та Греко-Католицькій Церквам в Україні; відшкодування матеріальних втрат, які понесла Католицька Церква на території України в період Австро-Угорщини і Російської імперії [2, с. 290–293]. Розуміючи, що церковно-релігійне питання має для Святого Престолу першорядне значення, Директорія УНР в основі державно-церковних відносин прокламувала політику аконфесійності, «узнаючи всі віросповідання на території У.Н.Р. за рівні перед законом» [27, арк. 47].

Кулуарні розмови М. Тишкевича в дипломатичних колах Святого Престолу засвідчили про важливе місце, яке посідала ГКЦ в східних планах Бенедикта XV. Зокрема, в контексті навернення православного Сходу до церковної єдності, понтифік передбачав використання ГКЦ і українського

* Інформування Святого Престолу про склад місії, її завдання і початок роботи при Святому Престолі Директорія доручила Й. Жану. Впродовж січня 1919 р. Й. Жану вдалось встановити контакти з Апостольським візитатором А. Ратті та проінформувати ватиканську сторону про наміри УНР встановити офіційні дипломатичні відносини із Святим Престолом.

** Головна роль в цьому контексті відводилась посольству УНР в Швейцарії, яке, зважаючи на складну військово-політичну ситуацію на території України, тимчасово виконувало повноваження уряду УНР. Протягом лютого-березня 1919 р українському посольству в Швейцарії вдалося налагодити відносини з апостольським нунцієм в Берні Луїджі Маліоне, а дипломатичному представництву УНР в Австрії – з нунцієм Вальфредо ді Бонцо і отримати рекомендаційний лист на ім'я М. Тишкевича.

народу як східного форпосту католицизму. Використовуючи фактор ГКЦ як зручний інструмент для досягнення власних політичних цілей, М. Тишкевич від імені уряду УНР запевнив Святий Престол по-перше, в готовності Православної Церкви на Україні до автокефалії з відділенням її від Московського Патріархату, по-друге, в підтримці на державному рівні унійної програми А. Шептицького з використанням у подальшому ГКЦ як з'єднуючої ланки між католицизмом і православ'ям [26 s, 12]. Заангажування Святого Престолу саме в уійну програму А. Шептицького мало для України важливі практичні результати на міжнародній арені. Зокрема, підкреслюючи природне право українського народу на власну державність, Ватикан здійснив низку кроків, спрямованих на її міжнародну підтримку. 25 травня 1919 р. за підсумками аудієнції М. Тишкевича у Бенедикта XV була досягнута двостороння домовленість, яка передбачала дипломатичну підтримку Святим Престолом української справи на Паризькій мирній конференції [28, с. 533]. Реалізацію цього завдання Бенедикт XV відповідною директивою уповноважив папського прелата при мировій конференції Бонавентуро Черетті. Як свідчать архівні документи понтифік особисто запевнив дипломата, що Святий Престол «... цілком на боці Самостійної України», оскільки «... Рада П'ятьох останнє слово про Україну ще не сказала» [29, арк 5–6].

Лояльність до уряду УНР Святий Престол підтвердив низкою дипломатичних заходів впродовж 1919–1920 рр. Зокрема, використовуючи свій вплив на католицькі політичні угруповання серед країн-альянтів, Державний Секретаріат Римської Курії лобював справу визнання суверенітету УНР в парламентських колах Франції, Англії та італійському Квіріналі* [30, с. 374; 31, арк. 11].

Українсько-ватиканські дипломатичні зв'язки більшою мірою було сконцентровано навколо визнання суверенітету України і призначення папського дипломатичного представника на Україну. Однак, не менш вагоме місце в цьому контексті посідало східногалицьке питання, а саме складне становище ГКЦ, її духовенства, спричинене репресіями польської військової адміністрації, активізованими польсько-української війною 1918–1919 рр. Під час особистих аудієнцій у Бенедикта XV та П. Гаспаррі українська сторона акцентувала виняткову увагу Святого Престолу на антиукраїнську діяльність польського кліру, зокрема на використанні ним католицизму як знаряддя колонізації на території Східної Галичини [32, с. 134]. Зазначимо, що на рубежі 1918–1919 рр. Святий Престол здійснив низку миротворчих заходів в Східній Галичині з метою досягти певного консенсусу між конфліктуючими сторонами. Однак ці кроки виявилися малоефективними, оскільки не знайшли належної підтримки навіть на церковному рівні. Характерно, що ця ситуація продемонструвала нездатність Святого Престолу впливати на національно-орієнтовану позицію польського і греко-католицького єпископату** [16, с. 24; 33].

Внаслідок дипломатичних зусиль УНР, подальша радикалізація конфліктогену в Східній Галичині змістила політико-дипломатичну складову українсько-польської війни в Ватикан, що позбавило її локальності і перекаваліфікувало в статус міжнародного конфлікту. Таким чином, Святий Престол став одним із міжнародних епіцентрів українсько-польського дипломатичного протистояння. Прикметно, що на тлі українсько-польської війни посилювалися розбіжності між окремими куріальними структурами Святого Престолу. Зокрема, М. Тишкевич, завдяки особистим зв'язкам з А. Шептицьким, використовував потужне проукраїнське лобі Конгрегації у справах Східної Церкви, заангажованою в уійну програму митрополита. Польську сторону в цьому протистоянні підтримувала Конгрегація у справах поширення віри [16, с. 47].

У липні 1919 р., після численних меморіалів української делегації Святий Престол планував на офіційному рівні засудити дії польської військової адміністрації у Східній Галичині. Проте, польським урядом було вжито превентивних заходів – у разі ініціювання Святим Престолом офіційного протесту польський посол Ю. Веруша-Ковальський отримав директиву покинути Рим

* Неофіційні міжнародні акції Святого Престолу у підтримку суверенітету УНР серед країн Антанти відображено в окремих архівних документах. Зокрема, 15 березня 1920 р. в листі до прем'єр-міністра УНР І. Мазепи С. Петлюра, оцінюючи тогочасне зовнішньополітичне становище УНР, зазначив «... всі соціалісти, демократи (масони) рішучого слова в парламенті не говорили і активно за нас не виступали. Лише, як це не дивно, католицькі депутати справу нашого визнання порушували і в Франції, і Італійському парламенті <...> ці депутати виступають за нас, ... італійські депутати – на пропозицію кардинала Гаспарі (!), який являється прихильником нашої самостійності, будучи в цій справі під впливом гр. Тишкевича». Вагому роль у лобюванні суверенітету УНР відіграв особисто М. Тишкевич. Суміщаючи посаду голови української місії у Франції та голови місії на Паризькій мирній конференції, М. Тишкевич неодноразово звертався до Римської курії з приводу рекомендації його політичним колам Англії. 4 серпня 1920 р. у відповідь на прохання М. Тишкевича П. Гаспаррі зазначив: «Я одержав з задоволенням Вашого листа, ... щоб просити мене знов постаратись на користь України, ... Вашої Ексцеленції вже відома думка Св. Престолу з цього приводу; безумовно я попитаюся зробити все можливе, щоб її /ВАШУ ЕКСЦЕЛЕНЦІЮ/ рекомендувати політичним католицьким персонажам Англії». На прохання М. Тишкевича кардинал П. Гаспаррі направив відповідного листа до МЗС Англії з рекомендаціями підтримати українську справу. Згодом рекомендаційний лист було передано лідеру католицького політичного угруповання лорду Талботу, Ллойд- Джорджу і Керзону.

** В контексті вирішення територіальних суперечностей в Східній Галичині між УНР і Польщею римо-католицький клір підтримав інкорпораційну концепцію ендеків і поділяв ідею «польськості Східної Галичини» і штучності поняття «українець». В свою чергу, розуміючи, що інституалізація України в її етнографічних межах сприятиме розбудові організаційної структури ГКЦ і підтримці на державному рівні релігійних свобод, ГКЦ на чолі з А. Шептицьким підтримала державотворчі прагнення галицьких українців і прийняла активну участь у формуванні центральних і місцевих органів влади і управління ЗУНРу.

[17, s. 86; 2, с. 279–285]. Перспектива розірвання нещодавно встановлених дипломатичних відносин з Польщею змусила Ватикан утриматися від запланованої акції.

На жаль, документи того періоду, не дають можливості відтворити цілісну картину діяльності ні української дипломатичної місії, ні заходів окремих представників ГКЦ, за посередництва яких уряд УНР вів перемовини з ватиканською стороною. Фрагментарність відображення цього процесу обумовлена, перш за все, складним військовим становищем УНР, внаслідок якого тільки незначна частина документів доходила до місця призначення. Стратегічному, в міжнародному значенні, розвитку відносин між УНР і Ватиканом перешкоджала не тільки польська дипломатія, але й очолювана Олександром Лисаковським місія Російського Уряду при Святому Престолі. Впродовж 1919 р. боротьба проти «українського сепаратизму» була одним із головних пріоритетів діяльності місії [34, с. 248]. Під час особистих зустрічей О. Лисаковського з Бенедиктом XV, П. Гаспаррі й іншими високопоставленими особами Римської курії російський дипломат наполягав на неприйнятності дипломатичних зв'язків Ватикану з «ефемерним» урядом УНР. Аргументація його доводів зводилася до того, що будь-яка політична підтримка Святим Престолом державницьких прагнень України ставила під сумнів цілісність російської держави і розцінювалася як втручання у внутрішні справи Росії і сприяння штучному розділу російського народу [35, л. 15–15 зв]. Безсумнівно, в українській справі заходи О. Лисаковського зводилися до маніпулювання позицією Ватикану і особисто Бенедикта XV, використовуючи як предмет торгу правове становище Римо-Католицької Церкви (далі – РКЦ) в Росії. Зокрема, російське представництво при Святому Престолі неодноразово підкреслювало, що гарантовані Тимчасовим Урядом права і свободи для РКЦ зберігають чинність тільки в умовах «єдиної і не делімої Росії» [34, с. 248].

Відзначимо, що в існуючих на той час геополітичних реаліях, для Святого Престолу не менше «ефемерним» виявився і Російський Уряд. Підставою для цього твердження служить низка вагомих обставин. Зокрема, у травні 1919 р, як вказує Е. Бистрицька, в Державний Секретаріат «почала надходити неофіційна інформація, що влада більшовиків справляє враження міцності і деякі справи з нею можна мати, а також про відсутність реальних сил, які могли б подолати більшовиків» [34, с. 250]. Практично не виникає сумнівів, що відповідні відомості до Святого Престолу надходили від впливових католицьких кіл Англії і Франції і відображали домінуючу навесні 1919 р. думку політикуму країн Антанти.

Незважаючи на запевнення Ватиканом російського представництва в безуспішності місії М. Тишкевича при Святому Престолі та послабленні інтересу до унійного проекту А. Шептицького, подальші практичні кроки Ватикану в українській справі засвідчили про його лояльність до уряду УНР і про готовність в майбутньому розвивати двосторонні взаємини як на політичному, так і на церковному рівні. Так, в червні 1919 р. Державним Секретаріатом було офіційно акредитовано М. Тишкевича в ранзі надзвичайного дипломатичного представника УНР при Святому Престолі, що автоматично означало дозвіл на в'їзд іншим членам місії. В результаті двосторонніх переговорів 16 червня 1919 р кардинал П. Гаспаррі направив офіційний лист голові Директорії С.Петлюри, в якому Ватикан «de facto» визнав суверенітет України: «Святий Престол <...> повністю не сумнівається в тому, що право на самовизначення, надане вже іншим народам, які належали колись до Російської імперії, буде так само визнано і за Україною»* [31, арк. 3]. Таким чином, акредитація НДМ УНР при Святому Престолі була винятковою та певною мірою безпрецедентною. Україна стала однією із перших, невизнаних до того часу Антантою, держав Центрально-Східної Європи, якій було дозволено представляти власні інтереси у Ватикані.

Після переведення М. Тишкевича у Париж місію УНР при Святому Престолі було доручено наближеному до А. Шептицького редемптористу о. Ф. К. Бонну [22, арк. 20]. Діяльність української місії у Ватикані регламентувалась чіткими інструкціями від уряду УНР, які передбачали, зокрема: призначення для України Апостольського візитатора, надання допомоги санітарно-медичного характеру для української армії, інтервенцію Святого Престолу у справі звільнення українських військовополонених із концтаборів в Італії [36, с. 12]. Реалізації зазначених намірів мала сприяти Конгрегація для Східної Церкви. З огляду на заангажування дикастерії в унійні плани А. Шептицького та виключно сильні куріальні позиції митрополита Андрея о. Бонн отримав підтримку в особі префекта Конгрегації для Східної Церкви кардинала Н. Маріні, єпископа І. Пападопулоса й монсенйора Е. Бенедетті [16, с. 47]. Зазначимо, що перебування у Римі о. Бонна не обмежувалось лише налагодженням зв'язків з високопосадовцями Римської курії; українським

* Проте, головну мету, а саме визнання «de jure» суверенітету УНР, реалізовано не було. Ватикан залишився вірним власним дипломатичним традиціями та історично відпрацьованим принципом у здійсненні міжнародної політики. Тому акредитацію Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Ватикані слід розглядати як визнання України «de facto», оскільки обміну дипломатичними посольствами згідно норм міжнародного права не відбулося.

дипломатом було здійснено низку візитів до амбасадорів інших держав, акредитованих при Святому Престолі [37, с. 185].

Справа апостольської візитації, її зміст та сфера компетенції папського представника знайшли своє відображення під час аудієнції о. Бонна у П. Гаспаррі та Бенедикта XV. Зокрема, пропозиція української сторони передбачала надання папському легату повноважень дотичних тим, які виконував Апостольський візитатор А. Ратті на початку своєї місії у Польщі. Сфера діяльності ватиканського представника мала поширюватись на всю Україну, включно із Східною Галичиною. Оскільки втілення цієї пропозиції відкривало нові перспективи для Католицької Церкви, українські аспірації підтримала Конгрегація для Східної Церкви і особисто Бенедикт XV [38, с. 22].

Підсумком успішної діяльності НДМ УНР при Святому Престолі стала номінація Бенедиктом XV від 13 лютого 1920 р. Джованні Дженоккі у якості Апостольського візитатора для України* [3]. 18 березня 1920 р. з нагоди цієї події українська сторона влаштувала святковий бенкет, на якому були присутні кардинал Н. Маріні (префект Конгрегації для Східної Церкви), архієпископ Б. Черетті (дипломатичний представник Святого Престолу на Паризькій мирній конференції), монсеньйор Ф. Тедескіні (заступник державного секретаря) монсеньйор Пуччі (помічник державного секретаря) та монсеньйор Е. Бенедетті [39, арк. 96].

30 квітня 1920 р. Дж. Дженоккі у супроводі о. Бонна відбув до Відня для виконання покладених на нього зобов'язань. Зазначимо, що напередодні від'їзду з Риму Дж. Дженоккі в інтерв'ю газеті «Л'ідеа національ» у контексті викладення основних завдань майбутньої місії окреслив і офіційну лінію Святого Престолу щодо відносин з УНР: «Апостольський Престіл визнає незалежність України, але під урядом Петлюри, який має при Апостольському Престолі, як і при урядах Антанти, свого представника» [11, с. 76].

Таким чином, складний процес становлення української державності впродовж 1919–1920 рр. актуалізував значення зовнішньополітичних чинників. Враховуючи авторитет та місце Святого Престолу у тогочасній системі міжнародних відносин, українське керівництво доклало значних зусиль для встановлення дипломатичних відносин зі Святим Престолом. В контексті несприятливої міжнародної кон'юнктури для УНР, офіційне визнання Святим Престолом суверенітету України означало в подальшому серйозні політико-правові основи міжнародного визнання УНР як незалежної держави. Важливу роль в становленні українсько-ватиканського дипломатичного діалогу 1919–1920 рр. відіграла ГКЦ та її духовенство, яке було найосвіченішою верствою галицької інтелігенції. Феномен участі греко-католицького духовенства і наближених до цієї Церкви осіб влаштовував обидві сторони і був важливим чинником для успішного перебігу переговорного процесу. Будучи ідеологічно тотожною Ватикану, ГКЦ як національно зорієнтована інституція відстоювала виключно державницькі позиції в контексті захисту суверенітету України. Незважаючи на несприятливі для УНР геополітичні реалії, українське питання залишалось одним із найактуальніших в східноєвропейських планах Ватикану.

Список використаних джерел

1. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.) / Е. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с. 2. Гентош Л. Ватикан і виклики модерності: східноєвропейська політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині (1914–1923 рр.) / Л. Гентош. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2006. – 456 с. 3. Гентош Л. Дипломатичні контакти Української Народної Республіки з Апостольською столицею в 1919–1921 роках у контексті східної політики Римської курії. [Електронний ресурс] / Л. Гентош. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Stati/7-HENTOSH%20Liliana.htm#_ednref46. 4. Білас Я. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців : автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Я. Білас; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2003. – 23 с. 5. Білас Я. Боротьба Митрополита Андрея Шептицького за утвердження ЗУНР (1918–1923 рр.) / Я. Білас // Українське релігієзнавство. – № 22 – Київ, 2002. 6. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918 – 1923 рр. Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с. 7. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-поітичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія / Пилипів І. В. – Т.: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 428 с. 8. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918 – 1923 рр. Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с. 8. Пилипів І. Українська греко-католицька церква та Ватикан в 20–30-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / І. Пилипів. – Режим доступу: <http://journal.mandrivets.com/images/file/Pylypiv.pdf> 9. Пилипів І. Міжнародна діяльність ГКЦ у контексті боротьби за самовизначення українців Польщі [Електронний ресурс] / І. Пилипів. – Режим доступу: http://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/09/pylypiv_ss30.pdf 10. Цвентрош Г. Офіційне взаємовизнання і взаєморозуміння УНР і Апостольського престолу (Передумови, іноземні документи, їх

* Призначення папського представника політичний провід УНР схильний був розглядати як перший етап у встановленні офіційних дипломатичних відносин між Святим Престолом та УНР.

український переклад) / Г. Цвенгрош // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». – Львів, 1993. 11. Хома І. Апостольський престіл і Україна. 1919–1922 рр. / І. Хома. – Рим, 1987. – 134 с. 12. Баб'як А. Подвиг Митрополита Андрея Шептицького як Апостольського візитатора для українців (1920–1923) і його взаємини з урядом Польщі / А. Баб'як. – Тренто-Больцано, 2013. – 238 с. 13. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький: його життя і заслуги / В. Лаба. – Люблин: Свічадо, 1990. – 63 с. 14. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / пер. з фр. Я. Кравець. – Львів: Свічадо, 2014. – 512 с. 15. Mróz M. W kręgu dyplomacji watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji watykańskiej w latach 1917–1926 / М. Mróz. – Toruń, 2004. – 390 s. 16. Мруз М. Каталіцизм на паграніччы. Адносіны каталіцкай царквы да украінскага і беларускага пытання у Польшчы у 1918 – 1925 г. / Мруз М; пер. з польск. Мовы Я. Зеліньскага; навук. рэд. Г. Сагановіч. – Мінск: Медысонг, 2009. – 304 с. 17. Zaks Z. Problem Galicji Wschodniej w czasie wojny polsko-radzieckiej / Z. Zaks // Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej. – Т. VIII. – S. 92–97 18. Тамборра А. Католическая церковь и русское православие: два века противостояния и диалога / Анжело Тамборра. – М.: Библиейско-богословский институт имени св. апостола Андрея, 2007. – 617 с. 19. Веденеев Д. В., Будков Д. В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави. 1917–1923 роки. Монографія. – К.: К.І.С., 2006. 20. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), ф. 3696, оп. 1, спр. 42. 21. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918-листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1. / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. 22. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 284. 23. Benedict XV. Esortazione apostolica «Ai Capi dei popoli belligeranti». [Електронний ресурс] / Benedict XV. – Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xv/apost_exhortations/documents/hf_benxv_exh_19170801_des-le-debut_it.html 24. McVay А. Свята Столиця й Україна. Дипломатичне посередництво Князя Токаржевського Карашевича. [Електронний ресурс] / А. McVay. – Режим доступу: <http://www.annaleseclesiaeucrainae.blogspot.com/2008/04/blog-post.html> 25. Центральний державний архів України у м. Львові (далі – ЦДАЛ України), ф.681, оп. 1, Спр. 16. 26. Mróz M. Watykan i Ukraina w okresie kształtowania się systemu wersalskiego w latach 1918–1921 / М. Mróz // Dzieje Najnowsze.– № 1 – Warszawa, 2004. – S. 3–19. 27. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 284. Ч П. 28. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності – погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – Київ, 2012. – 872 с. 29. ЦДАЛ України, ф. 681, оп. 1, спр. 4. 30. Лист С. Петлюри до І. Мазепи щодо становища УНР / Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т. IV. – 704 с. 31. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 307а. 32. Штогрин І. Дипломатична діяльність А. Шептицького в контексті захисту державотворчих прагнень України (1919–1923 рр.) / І. Штогрин // Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Галицького Андрея Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р.) / За заг. ред. д. істор. н. Е. Бистрицької (гол. ред.), д. істор. н. І. Зуляка, д. філос. н. А. Колодного, д. філос. н. П. Яроцького. – Тернопіль-Київ: «Вектор», 2015. – 252 с. 33. Пилипів І. Церковно-релігійний чинник національного державотворення ЗУНР. [Електронний ресурс] / І. Пилипів. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/73302/23-Pylipiv.pdf?sequence=1> 34. Бистрицька Е. Активізація унійних питань у російсько-ватиканських відносинах 1917–1920 рр. / Е. Бистрицька // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія.–Тернопіль, 2009. – Вип. 2. – С. 247–252. 35. Государственный архив Российской Федерации, ф. 3696, оп. 1, д. 22. Письма посланника при Святейшем Престоле министру иностранных дел о политике папы Римского в отношении унии, о роли Тышкевича – представителя С. В. Петлюры в Риме и др. (15–29 мая 1919 г). 36. Трембіцький В. Дипломатичні взаємини Української Держави з Вселенським Престолом у 1918–1920 роках / В. Трембіцький // Патріархат. Нью – Йорк, 1979. Березень. – Ч. 3 (93). 37. Соловійова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: Моногр. / В. Соловійова. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с. 38. Mróz M. Misja Giovanniego Gennocchiego w charakterze wizytatora apostolskiego dla Ukrainy w latach 1920–1921 / М. Mróz // Kosciol katolicki na Wschodzie w warunkach totalitaryzmu i posttotalitaryzmu. – Siedlce–Lublin, 2010. – 145 s. 39. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 419.

Іван Штогрин

ВЛИЯНИЕ ЦЕРКОВНО-РЕЛИГИОЗНОГО ФАКТОРА НА ПРОЦЕСС УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СВЯТЫМ ПРЕСТОЛОМ И УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ (1919–1920 ГГ.)

В статье установлено место и роль Греко-Католической Церкви в провозглашении государственности Украины, действия ее духовенства, направленные на установление и развитие официальных отношений между Святым Престолом и Украинской Народной Республикой.

Ключевые слова: Греко-Католическая Церковь, А. Шептицкий, дипломатия, Святой Престол, Украинская Народная Республика.

Ivan Shtohryn

CHURCH AND RELIGION RELATED ASPECTS IN THE PROCESS OF ARRANGING OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE HOLY SEE AND UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC (1919–1920)

In the article the place and role of the Greek Catholic Church in the state building desires of Ukraine and the activities of its clergy turned on the establishing and development of official relations between the Holy See and Ukrainian National Republic are found out.

Key words: the Greek Catholic Church, Andrei Sheptycky, diplomacy, the Holy See, Ukrainian National Republic.

УДК 262.12: 94 (477.83/.86)

Тетяна Горан

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ТА ПІДТРИМКИ ЗАХОРОНОК І СИРОТИНЦІВ (1919–1939 РР.)

У статті автор розглядає добродійну діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у період між двома світовими війнами. Висвітлює процес підтримки духовенством дитячих опікунських установ, сирітських притулків та захоронок (дитячих садків). Автор зазначає, що значну увагу ГКЦ у міжвоєнний період звертала на соціальний захист інвалідів війни, дітей-сиріт та на сім'ї, які втратили під час війни своїх годувальників. З цією метою створювалися дитячі опікунські установи, сирітські притулки та захоронки. Визначено, що найбільш активними у сфері добродійної діяльності були чернечі об'єднання сестер-служебниць, сестер-йоасафаток та сестер-василіанок.

Ключові слова: добродійна діяльність, духовенство, Перемишльська єпархія, сирітські заклади, захоронки.

Агресія та порушення територіальної цілісності України, анексія Криму, неоголошена війна на Донбасі за російським сепаратистським сценарієм значно посилює політичну нестабільність та суспільну напругу. Бездіяльність влади, корупція, економічна криза змушують громадян гуртуватися для досягнення спільної мети – миру та побудови цілком нової вільної, незалежної, демократичної держави. Сьогодні рушієм демократичного розвитку України є волонтерство, яке, починаючи з грудня 2013 р., стало одним із найважливіших суспільних явищ. Волонтерство досить активно розвивалося під час Революції Гідності (21 листопада 2013 р. – лютий 2014 р.), однак масштабного, суспільного значення цей рух набув з початком військової агресії на сході України. Діяльність волонтерів спрямована на забезпечення української армії всім необхідним – від одягу та бронезилетів – до зброї та автомобілів. Досить активними є волонтерські ініціативи і у ремонті військової техніки та наданні медичної допомоги постраждалим бійцям. Окрім того, створюються спеціальні центри допомоги сім'ям учасників АТО. Метою даних організацій є вирішення питань соціального захисту, реабілітації бійців та надання допомоги їх сім'ям. Варто зазначити, що в Україні існує давня традиція добродійності, благодійності та прояву милосердя до свого ближнього. Однак, якщо сьогодні тих людей, які надають безкоштовну соціальну допомогу називають волонтерами, то у минулі часи їх називали альтруїстами, добродійцями, благодійниками. У міжвоєнний період захисником духовних та матеріальних інтересів українського народу виступала Греко-католицька церква (далі – ГКЦ).

Після закінчення Першої світової війни у складний для України час повоєнної відбудови суспільного, політичного, економічного життя, провідною силою національного відродження було греко-католицьке духовенство. Опираючись на багатовікову історію українського народу з упевненістю можна сказати, що ГКЦ відіграла неабияку роль у формуванні загальнолюдських цінностей та збереженні української ідентичності. Однією з форм прояву загальнолюдських цінностей можна вважати добродійність (благодійність), питання походження та значення якої у різні історичні епохи залишається досі відкритим. Зважаючи на відсутність єдиної визнаної думки науковою та суспільною є проблема співвідношення понять «благодійність» та «меценатство». Історія благодійності бере свій початок ще з епохи античності. У даний період суб'єктами благодійницьких відносин були держава та громадяни. Однак із запровадженням християнства джерелом благодійницької діяльності стають церкви та монастирі.